

'בדבר עופות הנקראים פאזאנע (הוא המכונה 'פסיון') אשר בספר מלמד להועיל כותב להתיר – דברתי עם הגרי"א הענקין שליט"א ולא ידוע עוף זה במדינה זו, ולכן אין לשחוט עליהם כי אין לנו מסורת עליהם. ודברתי עם הר"ר נפתלי קארעלבאך שהיה רב באשכנז ושאלתיו אם זוכר הוא מקהלתו באשכנז בזה, ואמר שלא ידוע לו זה שהיו אוכלין אבל בספר מלמד להועיל מעיד בשם רבו הרב הילדעסהיימער להתיר, אבל כותב שיש קהלות שאין אוכלין אותן, ולכן אף שביש מסורת באיזה מקום יכולין לסמוך גם במקום שאין להם מסורת, על המסורת שבמקום שאוכלין, כדאיתא בש"ך (יו"ד פב סק"א) אם אין להם מנהג לאסור אף כשיודעין מהמסורת עיי"ש. וגם מהט"ז משמע כן, וכן סובר גם הגר"א...

מכל מקום הא על השם לבד ודאי אין לסמוך, דאולי יש דומין לו שנקראו גם כן בשם זה, וגם יש שינוי בהשמות בין המדינות, אלא צריך דוקא שהמעידים יראו ויכירו בטביעות עין שעוף זה הוא שאוכלין אותו במדינה ההיא ויהיו אנשים מדקדקים שלא יאמרו בדדמי שזה קשה להשיג, והרי אנחנו רואין שהרב קארעלבאך שהיה רב בסמוך לשם ולא ידוע לו שאכלו אותן, אף שהתשובה בספר מלמד להועיל נכתבה לחתנו, אלמא דלא היה מצוי אף שם שיהיה לאכילה, ואם כן ודאי לא ימצאו עדים שיכירו בטביעות עין לומר שזהו העוף שאכלו בבערלין בקהלתו של הרב הילדעסהיימער ובעל המחבר מלמד להועיל. ובפרט שיש הרבה עופות הדומים לעוף זה, שצריך לזה דקדוק גדול – שאין לסמוך על סתם אנשים ולא נחשב זה מסורת ואין לשוחטם. ואף אם היתה מסורת טובה היה מהראוי שלא להתירם שלא יטעו בעופות הדומים להם, כדמשמע שם שהוא מנהג טוב' (אגרות משה יו"ד ח"א לד).

יש לציין שמלבד תשובת הרדצ"ה בשו"ת 'מלמד להועיל' הנ"ל, ישנם פוסקים נוספים המתירים את הפסיון לאכילה, עפ"י מסורות מוסמכות. ודוקא זה הנקרא 'פסיון המצוי' – ע' בספר 'מוזן כשר מן החי' (לרי"מ לוינגר שליט"א) ח"א פרק ב.

*

'לוקחין ביצים מן העובדי כוכבים בכל מקום... ודילמא דעוף טמא נינהו?... – הר"ן פרש' בכ"ל מקום' – אפילו במקומות שהעופות הטמאים מרובים מן הטהורים, כגון בקרבת מדבריות. וזהו שהקשו מדוע אין לחוש לביצי עוף טמא. ותרצו שאומר של עוף פלוני טהור.

דף טו

'חלמון מבחוץ וחלבון מבפנים – טמאה. חלבון וחלבון מעורבין זה בזה – בידוע שהיא ביצת השרץ' – נראה לפרש 'חלמון מבחוץ' – לא שהחלק הצהוב עוטף את חלבון אלא החלמון הצהוב עומד בצד הביצה, וכאילו עומד מעל חלבון.

ו'חלבון וחלמון מעורבין זה בזה' כנראה הכוונה כדברי רבנו ירוחם 'מעורין זה בזה' כלומר, אין קרום מבדיל ביניהם כמו בביצת העופות, וקשה להפרידן זה מזה (שיחת חולין ועוד).

'אין מוכרין ביצת טרפה לעובד-כוכבים אלא אם כן טרופה בקערה, לפיכך אין לוקחין מהם ביצים טרופות בקערה' – מפשטות הלשון נראה שהעובדה שמותר למכור להם ביצים טרופות של טרפה, היא הסיבה לכך שאין לוקחים מהם, שמא היא ביצת טרפה שמכרה לו ישראל. אבל מצד עיקר הדין, אילו לא היו מוכרים להם ביצים טרופות – היה מותר ליקח.

ואם תאמר מדוע לא נחוש שמא של מין טמא הוא? יש אומרים כיון שאומר של עוף פלוני, הרי הוא מתירא לשקר, מפני שאפשר לעמוד על הדבר, ע"י השוואה לביצים מאותו המין, ואפילו כשהביצים טרופות בקערה, ניתן לזהות לפי המראה או בשאר תכונות. (עפ"י רשב"א; תורת חיים).

והר"ן פרש שמדובר במקומות שרוב הביצים הם ממין טהור, הלכך מן הדין מותר, ורק משום שישראל מוכרים להם טרפה, יש לחוש שמא אלו ביצים טרפות שישראל מכרם.

והתוס' ועוד ראשונים הוסיפו טעם; כיון שאין הדרך למכור ביצים טרופות בקערה, רגלים לדבר שישראל מכרם לו מפני שהן טרפה. אבל בלאו הכי, כגון מיני פת שטחים על גבה בביצים – אין לחוש לביצי טרפה, שהרי רוב הביצים כשרות, (וכשם שאין חוששים שמא יש בהן דם, 'ומעשים בכל יום שאנו אוכלים ביצים מגולגלות אע"פ שאין יכולות ליבדק' תוס'). 'ומה שנהגו לעיין בהם כשנותנין אותן לתוך התבשיל – חומר הוא שהחמירו וקדושה היא שנהגו' רשב"א).

וכן פסקו הפוסקים, שאין לחוש בליקחת ביצים מן הנכרי משום מינים טמאים – במקום שאינם מצויים, וכן לא משום ביצת נבלה וטרפה או משום דם. ואפילו ביצים טרופות מותר ליקח, באופן שאין בדבר ריעותא המוכיחה שישראל מכרם לו, כגון בית הרושת המוכר ביצים טרופות בקופסאות. (וכמו שכתב בשו"ת שבט הלוי ח"ב ל).

(מדברי הר"ן משמע שיש לפרש גם ללא סברת הריעותא, שמוכר לו ביצים טרופות שלא בדרך הרגילה – אלא לפי שהתירו למכור להם, על כרחנו לאסור לקנות, ואע"פ שיש רוב טהורים – כיון שאילו נתיר לקנות ולהסתמך על הרוב, היה אסור למכור להם, מחשש תקלה לישראל, וכשם שאסור למכור להם ביצת טרפה שלמה שמא ימכרו לישראל, הגם שלישראל הקונה יש 'רוב' לומר שאינה טרפה. (וכמו ש"כ התוס' להלן צה. ד"ה ובנמצא) שתקנה בעלמא היא שתקנו חכמים, ומן הדין לא היה צריך לחוש כי יש לילך אחר הרוב. וכן הרחיב בזה הרמב"ן להלן צד) ואם תאמר, אם כן מה ראית להתיר למכור ולאסור לקנות, תתיר לקנות ותאסור למכור? י"ל לפי שחשו חכמים על מומן ישראל וכל מי שיש לו תרנגולת טרפה תהא לו תקנה למכור ביציה לנכרי).

'בסתמא לא תסמוך עליהם דאיכא דעורבא דדמי לדיונה' – תימה, וכי משום אותן ביצים של עורב הדומות לשל יונה, נאסור את כולן, והלא מיעוט שבמיעוט הן?

אלא כך אמרו, כיון שמצאנו של עורב, לא נסמוך על הסימנים להתיר, שמא ישנם מינים נוספים שאינם ידועים, שהם דומים לטהורים – כיון שאותם סימנים אינם מהלכה למשה מסיני הלכך אין סומכים עליהם, שאי אפשר לנו לידע כל הטמאים למיניהם. (רמב"ן ועוד. ואולם ה'יראים' ס"ח קלח) כתב שאין לחוש אלא בהחלפת עורב ויונה).

ואם תאמר, מה מועילה אמירת הנכרי שהן ממין פלוני, והלא הן דומות לביצי עופות טמאים? וכתב הרשב"א (בחידושו כאן ובשו"ת ח"א תקנו, והובא בב"י יו"ד פו) שאפשר שעל ידי הבחנה דקה ניתן להכיר בין של יונה לשל עורב וכדו', וכשאומר מאיזה מין הן, הרי הוא חושש שנבדוק ע"י השוואה, אם אכן הן ביצים מאותו המין.

(ולדברי הרמב"ן הנ"ל אפשר לומר, שגם אם ננקוט שאין להבחין בין טמא לטהור, אעפ"כ אם הנכרי אומר שהן מעוף פלוני, ויש אפשרות לבדקו שביציו של אותו מין זהות לאלו, שוב אין לנו לחוש שמא קיים בעולם מין טמא שביציו נראות כגון אלו, שזהו חשש רחוק ומיעוטא דמיעוטא, אבל בסתמא יש לחוש לכלל מינים טמאים, שמא יש מהם שראשן אחד כד ואחד חד והחלבון מסביב).

'אלא אמר רבא: שאם ריקמה ואכלה לוקה עליה משום שרץ השורץ על הארץ' – התוס' האריכו

לבאר שאם לא ריקמה – מותרת, כדין ביצת עוף טהור. (פשטות דבריהם משמע שמותר לגמרי, אבל מלשון הרשב"א בהביאו דברי התוס' יש מקום לדייק שאסור מדרבנן). ואולם הרמב"ן כתב שגם ללא ריקום ביצת השרץ אסורה משום 'כל היוצא מן הטמא – טמא', (ואיסור תורה הוא), אלא שאין לוקים משום שרץ הארץ אלא בריקום. (וכ"כ הרשב"א והר"ן. וגם רש"י כתב שללא ריקום אסורה, אך אין מפורש אם מהתורה או מדרבנן).

וכן במה שאמרו בסמוך (בע"ב) שביצת עוף טמא אסורה מן התורה, ודרשו זאת מבת היענה – פרש הרמב"ן – היינו לומר שלוקים עליה משום לאו של עופות טמאים, (אבל איסור הלא ידענו כבר ללא דרשה מיוחדת, משום יוצא מן הטמא).

ואולם הרמב"ם (מאכלות אסורות ג, ט) כתב שאין לוקים על ביצי עוף טמא. (ומבואר מדבריו, שהכלל 'כל היוצא מן הטמא טמא' גופא נלמד מ'בית היענה', ואינה סברה בעלמא, כמו שנראה מדברי התוס' והרמב"ן. וע"ע בענין 'יוצא מן הטמא': חות דעת יו"ד פא; שבט הלוי ח"ו קג; זכר יצחק מא).

'שאם ריקמה ואכלה – לוקה... מדרבנן, וקרא אסמכתא בעלמא' – במסכת ביצה (ו): מבואר שאפרוחים שלא נפתחו עיניהם – מחלוקת ראב"י וחכמים אם אסור (מדרבנן), אם לאו. ואולם גם חכמים המתירים שם, מודים כל עוד לא יצא לאויר העולם שאסור מדרבנן, וכמבואר בסוגיתנו. (עפ"י רמב"ם – מאכלות אסורות ג, ט; רשב"א; תשב"ץ ח"ג ג, ועוד. וכן נפסק בשו"ע יו"ד פו, ח). וביצה שנמצא בתוכה כמראה בשר עוף, דבר גוש ללא שום אדממות – אילו היה זה ממש ריקום, היה לאסור מדרבנן, כאמור, 'אבל כיון שרק נדמה כבשר, ועיין כתר"ה וראה שהוא רק מה שקורין 'פערבאקן איי' (= ביצה אפוייה) ואינו ריקום דבשר – אין לאסור זה, אבל צריך לעיין היטב שלא לטעות בזה'. (מתוך אגרות משה או"ח ח"ג סא).

(ע"ב) 'ביצים מוזרות' – 'מוזרות' לשון טויה (כמו: נשים המוזרות בלבנה – בסוטה ו: – כשהביצים שוהות זמן מרובה, נפסדות ונעכרות והרי הם נטוים כחוט. (ר"ן)

'נפש יפה תאכלם' – אבל אסטניס לא יאכלם, שכל האוכל דבר ונפשו קצה בו, עובר משום בל תשקצו את נפשותיכם. (תורת חיים. וכן כתבו כמה פוסקים ראשונים – מובאים בש"ך סו סקט"ו. וכ"כ רבי יוסף חיים בספרו בן איש חי (פר' טהרות, ז), שהמנהג בבגדד שלא לאכול ביצים מוזרות, מטעם מיאוס. וע' מה שהעיר על דבריו שם, בשו"ת יביע אומר ח"ג יו"ד ב, ח). על הביטוי 'נפש (ה)יפה' – ע' במובא במנחות צט.

'נמצא עליה קורט דם' – לפרש"י שפרש 'ביצים מוזרות' – שאינן של זכר, צריך לומר שדין 'נמצא קורט דם' מתייחס לביצים דעלמא, שהרי בדספנא מארעא אין שייך ריקום כלל. (וכן משמע מלשון הרמב"ם – מאכ"א ג, ט – שהם שני דינים שאינם קשורים). והר"ן מפרש 'מוזרות' לאו דוקא בדספנא מארעא, אלא ביצים ששהו זמן מרובה ונפסדו.

'נמצא עליה קורט דם – זורק את הדם ואוכל את השאר. א"ר ירמיה: והוא שנמצא על קשר שלה. תני ר' דוסתאי אבוח דר' אפטוריקי: לא שנו אלא שנמצא על חלבון שלה, אבל נמצא על חלמון שלה – אפילו ביצה אסורה' – נחלקו הדעות בפירוש השמועה; –

לפרש"י, דברי ר' ירמיה ור' דוסתאי עולים בקנה אחד, והוא, שדם הנמצא במקום הקשר בחלבון – מקום בו מתחיל האפרוח להתרקם – זורק את הדם ואוכל את השאר. (וצדדו בתוס' שדם זה אסור מדאורייתא, כבשר אפרוח עצמו, או שמא מדרבנן, גזרה משום דם העוף).

אבל אם נמצא הדם על החלמון, אפילו הוא שם במקום הקשר שבחלמון ולא נתפשט, או אם יצא ממקום הקשר שבחלבון לשאר מקומות בחלבון – כיון שכבר נתפשט הדם, הביצה כולה אסורה, שכבר החל הריקום בכולה. (ואיסור זה – מדאורייתא, שהרי כבר החל ריקום האפרוח. רשב"א). וכתבו התוס' לפי זה, שאם נמצא דם במקום אחר, ולא במקום הקשר – מותר, שאין זה דם ריקום כלל. והוסיפו לומר שאפילו הדם עצמו מותר. והר"ן צידד לאסור הדם משום מראית העין, אלא זורקו ואוכל את השאר, וכ"כ הרשב"א.

התוס' צדדו פירוש נוסף, לפיו ר' ירמיה בא להתיר, לומר שאם נמצא הדם במקום אחר ולא במקום הקשר, בין שנמצא הדם בחלבון בין שנמצא בחלמון – אפילו הדם עצמו מותר. (אין חילוק לדינא בין פירוש זה לפרש"י, אלא רק שלפירוש זה מבואר בגמרא שדם במקום אחר מותר, ואילו לפירוש הראשון אפשר שאסור מדרבנן, וכמו שצדדו הראשונים, כנ"ל).

הגאונים פרשו, וכן נראית דעת הרי"ף והרמב"ם: ר' דוסתאי חולק על ר' ירמיה, ולשיטתו אין חילוק בין מקום הקשר וחוף למקום הקשר, אלא כל שנמצא דם על החלבון – זורקו, והשאר מותר. (וכן פסקו הרי"ף והרמב"ם – מאכ"א ג, ט). וכל שהדם על החלמון – כל הביצה אסורה.

הרא"ה נקט לעיקר להפך (כגרסת התנא ששנה לפני אביי), שנמצא על החלבון – אסורה, ושעל החלמון – זורק הדם והשאר מותר, ונימק שיטתו, שהאפרוח נוצר מן החלבון ולא מן החלמון. אלא שלמעשה החמיר הרא"ה לחוש גם לשיטת הגאונים, הלכך היה אוסר בכל אופן, בין שנמצא על החלבון בין על החלמון. (בבאור דברי הרא"ה ודעת החולקים עליו – ע' בשו"ת חתם סופר יו"ד סוס"י עח).

והר"ן (שביסוד הדבר מפרש כהגאונים) צדד לומר, שלא אסרו כשנמצא על החלמון אלא כאשר נמצא החלבון מרוקם, אבל אם נמצא החלבון שלם ובפרט הקשר שלו, אעפ"י שנמצא דם בחלמון – הביצה מותרת, שהרי אין האפרוח נוצר בחלמון. (ואולם כתב על פירוש זה: 'כל זה נראה להלכה ולא למעשה'). וכתב הרשב"א (בתשובה מו. וכיו"ב כתב בחידושו): היות ואין בידנו ראיה מכרעת בפירוש הסוגיא, אם כרש"י או כהרי"ף, אנו תופשים להחמיר, ולא נתיר אלא כשנמצא על החלבון ושלא על הקשר, שאז הביצה מותרת לכולי עלמא, וזורק את הדם ואוכל את השאר.

(לכאורה נראה שמה שכתב 'שלא על הקשר' – היינו בחלמון, אבל בחלבון, הלא אם נמצא הדם במקום הקשר ולא יצא חוצה לו, זורק את השאר ואוכל את השאר לכולי עלמא, וכמו שכתב בחידושו).

וכתב הרשב"א (בחידושו כאן): במה דברים אמורים בביצה הבאה מזכר, אבל בדספנא מארעא, אינה מגדלת אפרוח ואין זה דם ריקום, ולעולם היא מותרת. (ומבואר בדבריו שדין זה נכון לכל השיטות הנזכרות).

ובשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ג סא) כתב אודות הביצים במדינתנו שרובם ככולם הם מדספנא מארעא, מן הדין אין שום מקום לאוסרם, והיה מותר לזרוק את הדם ולאכול את השאר, אבל למעשה נהגו להחמיר. ואולם בתערובת – אין לאסור. 'הכלים' (– שנתבשלה בהם), אני נוהג להחמיר שלא להשתמש בהן מעת לעת, ואין צורך להגעיל...!

ובשו"ת יביע אומר (ח"ג יו"ד ב) פסק אודות ביצי 'תנובה', שרוב רובם ביצים שאינן של מזכר – שזורק את הדם ואוכל את השאר.

ובשו"ת מנחת יצחק (ח"א ק) פסק להתיר ביצים שנמצא בהן דם, באופן שידוע בודאות שהתרנגולת לא נרבעה, ששהתה לול מסוגר שאין שם תרנגול, בכל משך הזמן האפשרי לה להיטען ביצים, ע"ש. ונשאל עוד (בח"ד נו, ג) במקום שיש מיעוט זעיר של ביצים מזכר, ולא הורה בזה התר וגם לא איסור ('צריך עוד עיון בזה'). ואולם לענין תערובת צדד להקל בנידון כזה.

(הצד לאסור – כתב שם – כיון שאין מצוי שיהא דם בביצים דספני מארעא, שוב הורע כח ההתר מחמת רוב באותן ביצים שנמצא בהן דם. ולכאורה נראה שאין שייכת סברת 'איתרע לה רובא' אלא באופן שלא ידוע על הימצאות רוב באותו סוג שאיתרע (כגון הא דכתובות טז), אבל בנידון דידן, הלא הלולים סגורים ומסוגרים ואין זכר יוצא ובא, וגם אם ימצא שמתערבות בהן ביצים מזכר, עדיין הם במיעוט כנגד כל שאר הביצים שיש בהן דם – כן הדעת נותנת, ושוב יש כאן 'רוב' להתר אפילו באותו 'איתרע').

זכי בת יש לה ליענה? – כלומר, שיהא דינה חלוק מאמה, כדי שיאמר הכתוב 'בת' לאסור הבת ולהתיר האם. (וכן מ'בני יונה' דרשו (לעיל כב:) קטנים ולא גדולים). ויש מפרשים שאין לומר 'בת' בעופות ומינים המטילים ביצים, (ולכך דרשו גם מ'בני יונה', כנזכר). (עפ"י ראשונים. וראה עוד בהרחבה בספר אור הישר).

דף טו

'אלא מעתה כדר לעומר דפסק להו ספרא בתרי הכי נמי דתרת שמי נינהו?! – אמרי, התם בשתי תיבות פסיק להו, בשני שיטין לא פסיק להו, אבל הכא אפילו בשני שיטין נמי פסיק להו' – ומכאן לענין גט, אין פוסקים שם האיש או שם האשה בשתי שורות, אבל באותה שורה אפשר שפוסקים קצת שמות שסובלים כן, בדומה לכדר לעומר. (ר"ן. וכ"כ הרשב"א בתשובה – ב'מיוחסות' קמח. וכן נפסק בשלחן ערוך אה"ע קסט, לב.)

ואולם אין מכאן הוכחה לענין שמות בעלות שתי מלים שיש משמעות לכל מלה לבדה, כגון 'דידיה', שיתכן ואפשר לכתבה בשתי שורות, (בהנחה ששם זה מורכב משתי מלים – ע' בפסחים פ"י). ע' באריכות בענין זה בשער המלך – גירושין ד, יב. ויש להעיר על סברא זו, הלא מבואר בסוגיא שאם 'בת היענה' היה נחשב שם אחד, אין לכתבו בשתי שורות, והלא גם שם יש משמעות לכל מלה בנפרד, ופעמים שהם מופיעים זה בלא זה (שלא כ'כדר לעומר'), ומ"מ כיון שהיא שם אחד אין לחלקו לשתי שורות. וכן כתב בבית יוסף (קסט) לענין 'דידיה', שאין לחלקו לשתי שורות, ואם חילק – פסול. ולכאורה נראה שהוא הדין ל'בן ציון' או 'בת שבע'. רצ"ב בפוסקים).

– בספרי תורה שלנו כותבים, עפ"י המסורה, 'כדרלעומר' במלה אחת. ובכמה מקומות המסורה חולקת על הגמרא. (עפ"י באור הגר"א – אה"ע קסט סקנ"א. וע"ע שו"ת חתם סופר (יו"ד עח ד"ה דפסיק; רסב). ושם הביא שמכל מקום מפסיקים קצת ביניהם, להפיס דעת האומרים שהוא שתי תבות. ע' בתשב"ץ (ח"א קכה) שהביא סמך מסוגיתנו שריח הנמצא בין אות לאות ומחלק התיבה לשתיים, כל עוד התיבה בשורה אחת – אין חשש. ואולם הביא שהרמב"ם כתב עפ"י מסכת סופרים לפסול).

ר"א בר' צדוק אומר: מותחין לו חוט של משיחה, אם חולק את רגליו שתיים לכאן ושתיים לכאן – טמא. שלש לכאן ואחת לכאן – טהור... אחרים אומרים: שכן עם טמאים – טמא. עם טהורים –